ПШЕНИЧНИХ А. М.
(Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна)

ДИСКУРСИВНІ ЕФЕКТИ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ

Дослідження виконане в річищі діяльнісного підходу до мови і присвячене когнітивним та комунікативним аспектам реперспективізації предметної ситуації у діалогічному дискурсі. Пропонується класифікація когнітивних операцій реперспективізації, в залежності від вибору мовцем точки огляду, відстані між точкою огляду та об'єктом концептуалізації, стану точки огляду. Розглядаються дискурсивні ефекти реперспективізації ситуації у діалогічному дискурсі.

Ключові слова: діяльнісний підхід до мови, діалогічний дискурс, перспектива, реперспективізація, когнітивна операція, дискурсивний ефект.

Пшеничных А.Н. Дискурсивные эффекты реперспективизации ситуации. Данное исследование выполнено в русле деятельностного подхода к языку и посвящено когнитивным и коммуникативным аспектам реперспективизации предметной ситуации в диалогическом дискурсе. Предлагается классификация когнитивных операций реперспективизации, в зависимости от выбора говорящим точки обзора, расстояния между точкой обзора и объектом концептуализации, а также состояния точки обзора. Рассматриваются дискурсивные эффекты реперспективизации ситуации в диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: деятельностный подход к языку, диалогический дискурс, перспектива, реперспективизация, когнитивная операция, дискурсивный эффект.

Pshenychnykh A.M. Discursive effects of reperspectivization. This research, which is done within the framework of the usage-based approach to language, focuses on cognitive and communicative aspects of reperspectivization in dialogical discourse. A classification of construal operations conditioned by the speaker's choice of the perspective point, perspectival distance and perspectival mode is suggested. Discursive effects of reperspectivization are considered.

Key words: usage-based approach to language, dialogical discourse, perspective, reperspectivization, construal operation, discursive effect.

У реальній комунікації предмет спільної уваги суб'єктів спілкування може отримувати доволі відмінні трактування внаслідок розбіжностей їхнього особистого досвіду та настанов, що виявляється у відборі та організації засобів мовного втілення відповідних когнітивних сутностей. Однією з причин розбіжностей у розумінні предмету розмови комунікантами є наявність у них відмінних **перспектив** – точок погляду на обговорювану ситуацію, згідно яких вони концептуалізують її, конструюють висловлення і розробляють

комунікативні стратегії [Busch-Lauer 2003, с. 199; Ensink, Sauer 2003, с. 9; Graumann, Kallmeyer 2002, с. 1; Sandig 1996, с. 37].

Проблема відмінностей у концептуалізації ситуації комунікантами належить до числа **актуальних**, оскільки вона висувається на перший план при когнітивно-комунікативному підході до розгляду лінгвальних феноменів. **Мета** статті полягає у виокремленні способів реперспективізації ситуації в англомовному діалогічному дискурсі та з'ясуванні дискурсивних ефектів, що вони спричинюють. **Матеріалом дослідження** слугували фрагменти діалогічного дискурсу, в яких наявна реперспективізація ситуації; ці фрагменти дібрані з англомовних художніх фільмів і серіалів (сценаріїв, транскриптів і субтитрів).

Для вивчення розбіжностей у ментальних моделях предметної ситуації комунікантів використовуємо поняття **ментального образу** [Bugelski 1970; Kosslyn, Pomerante 1977; Shepard 1978; Sloman 1971], що визначається як ментальний конструкт, який метафорично можна порівняти з "картинкою" [Витгенштейн 1994, с. 8-10] або "кадром" [Langacker 2001, с. 145; 2007, с. 425]. У процесі реперспективізації мовець трансформує образ предметної ситуації, запропонований його співрозмовником. Залежно від того, чи досягається реперспективізація завдяки одній когнітивній операції, або двох та більше, вирізняємо **прості** та **комбіновані** типи когнітивних операцій реперспективізації ситуації. У свою чергу, прості розпадаються на три групи: вибір відмінної точки огляду (А), зміна відстані між точкою огляду та об'єктом концептуалізації (Б), а також операції, пов'язані зі станом точки огляду (В).

А. Точка огляду – місце у просторі й часі, з якого мовець концептуалізує ситуацію [Langacker 2000, с. 207]. Зміна точки огляду спричинює зміни у розумінні ситуації, аж до її повного переосмислення, яке ілюструє такий приклад:

(1) *CHRISTIAN: Toulouse said we might be able to do it in . . . private. <…> Yes a private*
[a] *... y'know <…> Poetry reading.*
[b] *SATIN: Oh, a "**poetry**" reading. I'd love a little "**poetry**" after supper*
(Luhrmann B., Pearce C., 61).

Сатін – актриса Мулен Руж і куртизанка – приймає бідного поета, який хоче написати вірші для нового мюзиклу, за потенційного клієнта і спонсора нового шоу. Поет перспективізує ситуацію на фоні домену ЛІТЕРАТУРА (актуалізується пряме значення слова *poetry*: вірші як літературний жанр, поезія [CIDE]). Сатін перспективізує ситуацію з відмінної позиції, що спричинює зміну домену (евфемістичне значення лексеми *poetry*, підґрунтям якого є концептуальна метафора ІНТИМНІ СТОСУНКИ – ЦЕ ПОЕЗІЯ).

Б. Відстань між точкою огляду та об'єктом концептуалізації може збільшуватися (**наплив**, внаслідок чого образ ситуації деталізується) або зменшуватися (**віддалення**, що спричинює схематизацію образу об'єкта) автором респонсивної репліки. Операції напливу та віддалення ілюструють приклади (2) і (3) відповідно:

(2) [a] *CAMERON: She (Mrs. Palmeiro)'s a 38 years old, she's a mother ...*
[b] *HOUSE: She's* ***a schizophrenic mother, with no money, on the public dole, in fact, who knocks back vodka every time a breeze blows her way***

(Mankiewicz J., 14).

У прикладі (2) в ініціативній репліці [a] конструюється обрис об'єкта, який наповнюється деталями в респонсивній репліці [b] (наплив). Для врятування життя місіс Пальмеро необхідно переконати комітет із трансплантації у необхідності операції. Доктор Кемерон вважає, що є надія вмовити комітет, тому що місіс Пальмеро – мати. У відповідь доктор Хаус специфікує концепт MOTHER для обґрунтування неможливості трансплантації. Використовуючи означення, прийменникові фрази, уточнюючу фразу, а також підрядне речення, мовець ускладнює схему концепту MOTHER, активуючи низку специфікуючих ознак, як то ПСИХІЧНИЙ СТАН, МАТЕРІАЛЬНЕ і СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, ЗВИЧКИ.

3) a] *ELAINE: When is it (the song) going to start?*
b] *WILLIAM:* ***Soon*** (Cameron C., 58-59).

Під час діалогу у прикладі (3) Вільям з матір'ю прослуховують вступ до пісні рок-групи. Автор ініціативної репліки актуалізує наступне значення прислівника *when* (*коли*): в який конкретний час [CED]. Автор репліки [b] займає віддалену позицію, і окреслює лише приблизний період часу (*soon* / *скоро*: через короткий відтинок часу, трохи згодом [там само]), навмисно вичитуючи відмінне значення прислівника *when*: протягом якого проміжку часу [там само].

В. Стан точки огляду – когнітивна операція, пов'язана з характеристиками точки огляду. Остання може залишатися нерухомою, коли суб'єкт знаходиться на далекій відстані від об'єкта і сприймає його оглядово й одночасно – як статичне ціле, позбавлене динаміки розгортання. Суб'єкт може також перспективізувати ситуацію з близької точки огляду, яка рухається відносно об'єкта концептуалізації, наприклад:

4) a] *EDWARD: I just saw the woman I'm going to marry, I know it. But then I*
b] *lost her.*
AMOS: Tough break. ***Most men have to get married before they lose their wives*** (August J., 58).

У прикладі (4) мовці обирають рухомі точки огляду для перспективізації ситуації, але конструюють її у протилежних напрямках. Едвард розповідає, що зустрів жінку, на якій хоче одружитися, але загубив її. Вихідною точкою огляду мовця є подія ВТРАТА, з якої він концептуалізує ситуацію у напрямку до іншої події ОДРУЖЕННЯ: [ПОДІЯ$_1$ (*I lost her* / ВТРАТА)] → [ПОДІЯ$_2$ (*I'm going to marry* / ОДРУЖЕННЯ)]. Конструювання цього напрямку подій досягається завдяки граматичній категорії часу. Амос сканує події у зворотному напрямку: [ПОДІЯ$_1$ (*Most men have to get married before* / ОДРУЖЕННЯ)] → [ПОДІЯ$_2$ (*they lose their wives* / ВТРАТА)]. У репліці [b] маркером конструювання напрямку подій слугує сполучник *before* (*перш ніж*).

Комбінований тип операцій реперспективізації ситуації ілюструє приклад (5), де мовець перспективізує ситуацію з відмінної точки огляду та водночас змінює відстань між точкою огляду та об'єктом концептуалізації:

5) *HILDY: Have you got my dough? <…>Four hundred and fifty and I'll*
a] *cut your throat if you try any tricks!*
b] *LOUIS: All right, all right.* ***You can't blame a guy for tryin', can you****?*
(Lederer Ch., 109)

Хільді намагається повернути гроші, які він вкрав у її нареченого Луїс – відомий на все місто шахрай. Хільді використовує фразеологізм *to try tricks* (*шахраювати*) і профілює ситуацію відносно домену НЕЧЕСНІ ВЧИНКИ. У респонсивній репліці вислів *to try tricks* підлягає дефразеологізації, та актуалізується пряме значення дієслова *to try*: пробувати робити що-небудь, намагатися [CED]. Відтак, Луїс профілює ситуацію відносно домену СПРОБА. Крім того, репліка [b] інкорпорує узагальнено-особовий займенник *you*, який використовується на позначення будь-якої особи у безособових реченнях, та іменник з неозначеним артиклем (*a guy / хлопець*), завдяки чому конструюється ситуація, що не співвідноситься з конкретною особою.

Реперспективізація предметної ситуації може бути обумовлена й відмінними комунікативними установками мовців, внаслідок чого їхні висловлення наповнюються відмінними прагматичними смислами. Залежно від того, як позначається реперспективізація на комунікативній взаємодії, виокремлюємо наступні дискурсивні ефекти: некооперативність, уточнення, комічні ефекти, недосказаність, узагальнення та помилка.

Некооперативність виявляється в експліцитних або імпліцитних відмовах від взаємодії, ухиляннях та перекрученні інформації, що ілюструє приклад (3), де висловлення мовця імплікує відмову від спілкування. **Уточнення** реалізується за допомогою експліцитного пояснення ситуації або значення мовної одиниці, а також виправляння автором респонсивної репліки висловлення автора ініціативної репліки. Дискурсивний ефект уточнення ілюструє приклад (2), де автор респонсивної репліки детально описує ситуацію з метою переконати співрозмовника. Гумор, чорний гумор, непристойні жарти, каламбур, несерйозність, іронія, сарказм та дотеп становлять **комічні ефекти** реперспективізації ситуації. Так, у прикладі (4) автор респонсивної репліки намагається підбадьорити співрозмовника, тому надає ситуації несерйозного трактування. Дискурсивний ефект **недосказаності** втілюється у використанні мовцями неінформативних мовних одиниць, повторюванні частини або всього висловлення співрозмовника. У прикладі (3) автор респонсивної репліки використовує неінформативну лексичну одиницю з метою породження комунікативної імплікатури. **Узагальнення** становить собою вербалізацію загальновідомих фактів, думок загального характеру. Цей ефект ілюструє приклад (5), де мовець посилається на загальнопоширену практику з метою самозахисту. Нарешті, дискурсивний ефект **помилки** виникає у ситуації вербалізації автором респонсивної репліки хибного витлумачення висловлення автора ініціативної репліки. Комунікативна помилка є наслідком реперспективізації у прикладі (1), де мовець вичитує значення мовної одиниці, відмінне від того, яке інкорпорував автор ініціативної репліки, тому що не володіє правдивою інформацією про комунікативну ситуацію.

Таким чином, відбір мовних засобів для портретування ситуації комунікантами залежить як від концептуальної точки огляду, згідно якої конструюється ментальний образ об'єкту, так і від комунікативних цілей мовця, згідно чого виокремлюються такі дискурсивні ефекти: некооперативність, уточнення, комічні ефекти, недосказаність, узагальнення та помилка. Відмінності у перспективах спричиняють розбіжності у мовному оформленні висловлень, а також у конструюванні концептуального та прагматичного змісту висловлення, завдяки чому комуніканти по-різному позиціонують себе у дискурсі, конструюючи свою ідентичність.

Література

Витгенштейн Л. Философские работы. Часть I. – М.: Гносис, 1994. – 530 с. *Bugelski B.R.* Word and things and images // American Psychologist. – 1970. – № 25. – P. 1002-1012. *Busch-Lauer I.-A.* Perspective in medical correspondence: English and German letters-to-the-editor // Framing and Perspectivising in Discourse / Ed. by T. Ensink, Ch. Sauer. – Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 2003. – Vol. III. – P. 191-214. *CED* – Collins English Dictionary / Адаптация к версии Lingvo 12. – N.Y.: HarperCollins, 2006. *CIDE* – Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge: CUP, 2001 // http://dictionary.cambridge.org. *Ensink T., Sauer Ch.* Social-functional and cognitive approaches to discourse interpretation. The role of frame and perspective // Framing and Perspectivising in Discourse / Ed. by T. Ensink, Ch. Sauer. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 2003. – Vol. III. – P. 1-21. *Graumann C.F., Kallmeyer W.* Perspective and Perspectivation in Discourse: An Introduction // Perspective and Perspectivation in Discourse / Ed. by C.F. Graumann, W. Kallmeyer. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 2002. – Vol. 9. – P. 1-11. *Kosslyn S.M., Pomerante J.R.* Imagery, proposition and the form of internal representation? // Cognitive Psychology. – 1977. – № 9. – P. 52-76. *Langacker R.W.* Cognitive Grammar // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. – N.Y.: Oxford University Press, 2007. – P. 421-462. *Langacker R.W.* Discourse in cognitive grammar // Cognitive linguistics. – 2001. – Vol. 12, № 2. – P. 143-188. *Langacker R.W.* Grammar and Conceptualization. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – 430 p. *Sandig B.* Sprachliche Perspektivierung und perspectivierende Stile // Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik. – 1996. – № 102. – S. 36-63. *Shepard R.M.* The mental image // American Psychologist. – 1978. – № 33. – P. 125-137. *Sloman A.* Interactions between philosophy and artificial intelligence: the role of intuition and non-logical reasoning in intelligence // Artificial Intelligence. – 1971. – № 2. – P. 209-225.

Список джерел ілюстративного матеріалу

August J. Big Fish // http://www.imsdb.com/scripts/Big-Fish.html. *Cameron C.* Almost Famous // http://www.dailyscript.com/scripts/almost_famous.html. *Lederer Ch.* His Girl Friday // http://www.weeklyscript.com/His%20Girl%20Friday.txt. *Luhrmann B., Pearce C.* Moulin Rouge // http://web.archive.org/web/20060117144859/http://www.geocities.com/talentedprotegee/shootingscript.htm. *Mankiewicz J.* House, M.D. Season 1. The Socratic Method // http://www.twiztv.com/scripts/house/season1/house-106.htm.

geocities.com/talentedprotegee/shootingscript.htm. *Mankiewicz J.* House, M.D. Season 1. The Socratic Method // http://www.twiztv.com/scripts/house/season1/house-106.htm.

ТЕРСІНА І. З.
(Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ КОМПОНЕНТІВ СУРЯДНИХ ПРИКМЕТНИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ПОТТЕРІАНИ

У статті обговорюється проблема семантичної реалізації англомовних прикметникових словосполучень у романах Дж. К. Роулінг. Аналізуються лексико-семантичні кореляції між компонентами прикметникових словосполучень. Доводиться теза про семантичну значущість прикметникових словосполучень у романах, як показовий творчий засіб тематичної та концептуальної експресивності.

Ключові слова: прикметникове словосполучення, лексико-семантичні кореляції, концептуальне значення.

Терсина И.З. Лексико-семантическая сочетаемость компонентов сочинённых адъективных словосочетаний в текстах Поттерианы. В статье обсуждается проблема семантической реализации англоязычных адъективных словосочетаний в романах Дж. К. Роулинг. Анализируются лексико-семантические корреляции между компонентами адъективных словосочетаний. Доказывается тезис о семантической знаимости адъективных словосочетаний в романах, как показательный творческий способ тематической и концептуальной экспрессивности.

Ключевые слова: адъективное словосочетание, лексико-семантические корреляции, концептуальное значение.

Tersina I.Z. Lexico-semantic compatibility of complex adjectival compounds elements in the Potterina. The article discusses the problem of semantic realization of English adjectival word-combinations in the novels by J. K.Rowling. It analyzes the lexico-semantic correlations between the components of the adjectival word-combinations. It proves the idea about semantic significance of adjectival word-combinations in the novels, as an illustrative creative means of thematic and conceptual expressiveness.

Key words: adjectival word-combination, lexico-semantic correlations, conceptual meaning.

Відмінною ознакою мовознавства на сучасному етапі його розвитку є підвищений інтерес до синтаксису. Синтаксис, як відомо, це основна частина, серце граматики будь-якої мови. На сьогодні особливо актуальним постає питання про словосполучення, як важливої складової синтаксису, вирізнення його з реченнєвої структури, встановлення структурно-семантичної ємності цієї